

Etninio identiteto paieškos: Vilniaus baltarusių atvejis

Kristina Šliavaite

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, VILNIUS

S A N T R A U K A : Šiame straipsnyje analizuojami tarptautinio projekto metu atlikti kokybiniai interviu su Vilniuje gyvenančiais baltarusiais. Autorė domina, kaip skirtingų kartų informantai konstruoja savo etninę tapatybę, kokie pagrindiniai baltarusiškojo identiteto elementai, koiais kriterijais remiantis brėžiamos ribos tarp „mes“ ir „jie“ (Barth 1970). Tiek baltarusių kalba, tiek kilmė buvo svarbūs baltarusiškojo identiteto elementai, tačiau sykiu nebūtinai, subjektyviai pasirenkami. Vilnius kaip vieta ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos interpretacijos buvo svarbios informantams konstruojant baltarusiškąjį identitetą. Teigiama, jog analizuojamas atvejis patvirtina teorines prielaidas, kurios etninį identitetą traktuoja kaip pasirinktinį, o etniškumą kaip socialinį ir kultūrinį konstrukta.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : ETNIŠKUMAS, IDENTITETAS, ISTORIJA, BALTARUSIAI.

Ižanga

„Aš girdžiu, kaip pirmame aukšte vyras kalba baltarusiškai. Aš sakau: „Ar jūs baltarusis?“ Jis: „Aš ne baltarusis, aš lenkas.“ Aš sakau: „Bet jūs ką tik kalbėjote baltarusiškai.“ Jis: „Tai nebuvo baltarusių kalba, tai mano vietinis dialektas.“ Reikalas tas, kad jei kokiame nors kaime paklausite, kas gyvena tame name, jie atsakys – lenkas arba pasakys – rusas. Bet tie žmonės juk baltarusiai. <...> Kitas atvejis – mano giminės gyvena Kaliningrado regione. Vyriausias jų sūnus tvirtina, kad jei jo tėvai yra iš Baltarusijos, tai reiškia, kad jis baltarusis. Vidurinis sūnus sako – koks aš baltarusas, aš gimiau Rusijoje ir gyvenu Rusijoje. Aš rusas. O trečias sūnus sako – atleiskite, bet mano seneliai buvo lenkai, aš lenkas. Tad išeina, kad trys broliai ir trys skirtingos tautybės.“ (informantas N)

Baltarusiai yra viena iš gausiausių Lietuvoje gyvenančių etninių grupių, su lietuviais turėjusi ilgą bendrą istoriją, baltarusiai paliko milžinišką kultūrinį palikimą Lietuvos miestuose (Potašenko 2009). Vilnius istoriškai buvo svarbus kultūrinis centras baltarusiams (Bumblauskas 2000; Čepaitienė 2008; Potašenko 2009). Pavyzdžiui, baltarusių tautos atgimimui svarbus laikraštis *Naša Niva* XX a. pradžioje ir vėliau buvo leidžiamas Vilniuje¹. Vilnius ne

¹ *About Nasha Niva newspaper*, <http://www.nn.by/?c=sp&i=8> (žiūrėta 2010 03 17).

mažiau svarbus baltarusių kultūrai ir šiandien. Vilniuje nuo 1994 m. veikia baltarusių Pranciškaus Skorinos vidurinė mokykla. Vilniaus pedagoginiame universitete įkurtas „Baltarusių kalbos, literatūros ir etnokultūros centras“. Svarbus baltarusių kultūros židinys šiandieniniame Vilniuje – Europos humanitarinis universitetas, kuris Baltarusijos valdžios buvo uždarytas Minske 1992 m., tačiau išsikūrė Vilniuje 2004-aisiais². Baltarusiškos sekmadieninės mokyklos veikia Klaipėdoje, Visagine. Vilniuje veikia baltarusių kultūrinės organizacijos, siekiančios plėtoti ir populiarinti baltarusių kultūrą: Lietuvos gudų visuomeninių organizacijų susivienijimas, Gudų kultūros draugija Lietuvoje, baltarusių sąjunga „Siabryna“, Vilniaus baltarusių politinių kalinių ir tremtinių bendrija ir kt. Kai kurių Vilniuje išsikūrusių baltarusiškų organizacijų darbo kryptis – plėtoti demokratiją pačioje Baltarusijoje. Tačiau galima teigti, kad Lietuvos baltarusiai yra savotiškai „nematomai“ šiandieninėje Lietuvoje, t.y. jų lyderiai yra mažai žinomi visuomenėje, politikoje.

2008–2011 m. Lietuvos socialinių tyrimų centras dalyvavo tarptautiniame moksliniame projekte „ENRI-East: Europietiškujų, nacionalinių ir regioninių tapatybių sąsajos: tautos tarp valstybių prie naujų rytinių ES sienų“³. Šio projekto metu buvo atliekami kokybiniai ir kiekybiniai tam tikrų etninių mažumų skirtingose šalyse tyrimai. Viena iš tokių grupių Lietuvoje buvo baltarusiai. Šio straipsnio autorė 2010 m. liepą – spalį atliko 11 giluminių biografinio pobūdžio interviu su Vilniuje gyvenančiais baltarusiais. Informantai buvo atrenkami bei interviu buvo atliekami vadovaujantis projekto koordinatorių parengtomis gairėmis⁴. Interviu buvo imami iš trijų kartų atstovų – gimusių jau nepriklausomoje Lietuvoje (16–22 metų amžiaus infor-

² *About EHU*, <http://en.ehu.lt/about/> (žiūrėta 2011 07 08).

³ ENRI-East (Europietiškujų, nacionalinių ir regioninių tapatybių sąsajos: tautos tarp valstybių prie naujų rytinių ES sienų, www.enri-east.net) – tai tarptautinis mokslinių tyrimų projektas, įgyvendintas 2008–2011 m. vienuolikos komandų konsorciumo. Šiame projekte kaip partneriai dalyvavo mokslinės institucijos iš Anglijos, Slovakijos, Austrijos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Vengrijos, Vokietijos ir Lietuvos. Koordinatorius – Vienos modernių studijų instituto Lyginamųjų eurazijos studijų ir tyrimų centras (www.ihs.ac.at/ceass). Projektas buvo finansuojamas pagal Europos Sąjungos 7-ąją bendrąją programą FP7-SSH. Sutarties numeris #217227.

ENRI-East (European, National and Regional Identities: Nations between the States along the new Eastern Borders of the European Union, www.enri-east.net) is an international research project implemented in 2008-2011 by a consortium of 11 teams and coordinated by the CEASS-Center at the IHS-Vienna (www.ihs.ac.at/ceass). The project was primarily funded by the European Union's Seventh framework Programme under an FP7-SSH Grant Agreement #217227.

⁴ *Manual for Qualitative Biographical In-Depth Interviews*. Proposed and developed by a task-force: Professor Claire Wallace (head), dr. Lyudmila Nurse, dr. Natalia Waechter, dr. Alexander Chvorostov. July 2010.

mantai), vidurinėsios kartos (35–50 metų amžiaus, t.y. augę sovietmečiu) ir vyriausios kartos (kuriems daugiau kaip 65 metai). Svarbiausias kriterijus informantų atrankoje buvo jų etninė tapatybė, t.y. informantai turėjo tapatintis su baltarusių etnine grupe. Interviu klausimai apėmė informantų gyvenimo istorijas, buvo teiraujama apie jų etninę, tautinį, regioninį ir europinį identitetą, kalbų vartojimą, religines praktikas, ryšius su kilmės šalimi ir su Lietuva. Siekiant išsiaiškinti regioninį identitetą, buvo pasitelkiama Europos žemėlapių kopija ir informanto prašoma pažymėti eilės tvarka tris vietas/regionus, kurie jam/jai svarbūs, su kuriais tapatinasi. Būtina pabrėžti, jog visi interviu buvo atlikti su Vilniuje gyvenančiais baltarusiais. Kai kurie informantai į Vilnių atvyko gyventi sovietmečiu, kitų šeimų istorija Vilniuje siekia XX a. pradžią ar dar ankstesnius laikus. Siekiant užtikrinti informantų anonimiškumą, visų šiame tekste cituojamų informantų vardai yra pakeisti.

Analizuodama interviu autorė siekė išsiaiškinti, kaip informantai konstruoja savo etninį identitetą, kokie pagrindiniai baltarusiškojo tapatumo elementai. Kaip skirtingų kartų informantai konstruoja savo etninį identitetą? Apie ką informantai kalba, kokius aspektus pabrėžia teigdami, jog jie yra baltarusiai, arba neigdami savo ar kitų baltarusišką tapatybę? Sykiu teigiama, kad analizuojamas atvejis(-ai) leidžia diskutuoti ir teoriniais klausimais apie etniškumą, etninį identitetą.

Teorinis pagrindas ir sąvokos

Mokslininkai, tyrinėdami lietuvių tapatybės klausimus, diskutuoja dėl tokių terminų kaip *tapatybė* ir *identitetas*. Antropologo Vyčio Čiubrinsko teigimu, Lietuvos socialiniuose ir humanitariniuose moksluose ši terminija nėra nusistovėjusi ir dažnai sinonimiškai vartojamos tiek tapatybės, tiek identiteto sąvokos (Čiubrinskas 2008: 7). Teigiama, kad *identitetas* yra platesnė sąvoka, kuri gali būti apibrėžiama „ne tik kaip *tapatinimasis* (angl. *same-ness*), bet ir būtinai gretinama su terminu *skirtumas* (angl. *difference*), *skirtumo darymas* (angl. *making of difference*) bei su sąvoka *kitoniškumas* (angl. *otherness*)“ (Čiubrinskas 2008: 7). Šiame tekste kaip pagrindinis terminas bus vartojamas identitetas, kadangi tyrimo metu autorei buvo svarbu išsiaiškinti, kaip informantai brėžia ribas tarp „savos“ ir „kitų“ etninių grupių (Barth 1970). Kita vertus, tapatumo ir identiteto sąvokos kai kuriais atvejais bus vartojamos sinonimiškai.

Baltarusiai yra mažai tyrinėta etninė grupė šiandieninėje Lietuvoje. Sociologai analizuoja tokius klausimus kaip etninių mažumų integracija į Lietuvos visuomenę (Beresnevičiūtė 2005), asimiliacijos procesai (Leončikas

2007), tačiau šiose studijose kalbama apie bendras tendencijas, neišskiriant baltarusių kaip atskiros grupės. Istorikai ir sociologai tyrinėjo etninių grupių (lenkų, baltarusių, rusų, kitų) istorinę atmintį, požiūrius į istorinį paveldą (žr., pvz., Bumblauskas 2000; Čepaitienė 2008; Šutinienė 2008 ir kt.).

Baltarusijoje gyvenančių baltarusių tautinio identiteto klausimai yra analizuoti užsienio ir vietos mokslininkų (žr., pvz., Ioffe 2003; Pranevičiūtė 2007; Titarenko 2007 ir kt.). Autoriai diskutuoja, kas yra būdinga baltarusiškajam identitetui, kokie tautiniai simboliai, mitai, kultūriniai ar politiniai elementai vienija šią tautą. Grigory Ioffe tyrinėja Baltarusijos baltarusių tautinio identiteto elementus (kalba, religija, istorija ir kt.) ir išskiria du šiandieninėje Baltarusijoje egzistuojančius baltarusiškojo tautinio identiteto konstruktus: prosovietinį ir provakarietišką (Ioffe 2003). Pirmajam – prosovietiniam – būdingas sovietmečio tam tikrų temų eksploatavimas, pavyzdžiui, baltarusių partizanų kovos prieš Vokietiją Antrojo pasaulinio karo metu, sovietmečiu populiarios muzikos grupės ir pan. (Ioffe 2003: 1259). Antrajam – provakarietiškam – konstruktui, pasak autoriaus, atstovauja Baltarusijos nacionalinio fronto lyderiai ir kai kurie intelektualai; šiame modelyje yra pabrėžiamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir baltarusių valstybingumo sąsajos (Ioffe 2003: 1260).

Larisa Titarenko (2007) teigia, jog šiandieninėje Baltarusijoje egzistuoja du skirtingi politiniai projektai, kurie skirtingai konceptualizuoja/apibrėžia baltarusių tautinį identitetą. Pirmąjį iš jų autorė apibūdina kaip oficialų/režimo ideologų projektą. Šios perspektyvos sekėjai/propaguotojai vartoja ne tautos/etninės grupės, o „visų Baltarusijos žmonių“ sampratą ir baltarusį apibūdina kaip žmogų, kuriam būdingos tokios savybės kaip patriotiškumas, darbštumas, internacionalizmas, pabrėžia heroišką baltarusių dalyvavimą Antrajame pasauliniame kare kovojant su Vokietija (Titarenko 2007: 81-83). Kitą politinį projektą/perspektyvą, pasak L. Titarenko, reprezentuoja baltarusių atgimimo sąjūdis ir Baltarusijos nacionalinis frontas (*Belarus National Front*). Šioje perspektyvoje baltarusių identitetas yra siejamas su baltarusių kalba, baltarusių kultūra, pabrėžiama Vilniaus miesto svarba baltarusių tautai (Titarenko 2007: 83 su nuoroda į Dubavec 2005). Ši pozicija buvo propaguojama ir emigravusių Baltarusijos lyderių (Titarenko 2007 su nuoroda į Zaprudnik 2003).

Lietuvos mokslininkė Jovita Pranevičiūtė (2007) analizuoja vidinius ir išorinius Baltarusijos baltarusių tautinio identiteto formavimo veiksnius. Kalbėdama apie vidinius veiksnius autorė visų pirma analizuoja istorijos interpretacijas, o išorinius – Baltarusijos ir Rusijos valstybių ryšius. Mokslininkės teigimu, šiandieninėje Baltarusijoje dominuoja Antrojo pasaulinio karo kovų ir sovietinio laikotarpio aukštynimas, kurį palaiko ir sėkmingai įtvirtino A. Lukašenka ir oficialioji valdžia. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpis, kaip alternatyvi Baltarusijos istorijos vizija, yra pabrėžiamas opo-

zicijos atstovų, tačiau jų balsai yra daug mažiau girdimi (Pranevičiūtė 2007: 184-189). Autorė pabrėžia ekonominio stabilumo svarbą Baltarusijos žmonėms, Rusijos vaidmenį šalies ekonomikos raidoje ir pragmatinių veiksmų įtaką baltarusių tautinio identiteto formavimui (Pranevičiūtė 2007).

Baltarusijos mokslininkas Viačeslavas Nosevičius (Носевич 2009) tyrinėjo, kokie istoriniai laikotarpiai (sovietmetis ir jo kultūrinis palikimas ar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas) yra svarbūs konstruojant tautinį identitetą skirtingoms Baltarusijos gyventojų grupėms. V.Nosevičiaus teigimu, romantizuotas požiūris į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimą yra būdingesnis inteligentijai ir jaunajai baltarusių kartai, o dabartinė šalies valdžia labiau linkusi ieškoti baltarusiams svarbių simbolių ir istorinių įvykių sovietiniame laikotarpyje. Autorius teigia, jog Baltarusijoje istorijos interpretacijos turi politinį atspalvį ir yra svarbios rinkimų metu (Носевич 2009).

Etniškumas, etnis identitetas, etninės mažumos–daugumos santykiai yra populiarūs socialinių mokslų tyrimo objektai. Socialiniuose moksluose išskiriamos kelios kryptys/požiūriai į etniškumą. Helena Lindholm teorinėje apžvalgoje, skirtoje etniškumo ir nacionalizmo conceptualizavimui, socialiniuose moksluose priešpastato kultūrinę (angl. *culturalism*) ir konstruktyvistinę (angl. *constructivism*) perspektyvas (Lindholm 1993). Interpretuojant etninį identitetą, etniškumą iš vadinamosios *kultūrinės* krypties pozicijų, etniškumas yra suvokiamas kaip objektyvi savybė/duotybė, kuriam būdinga tam tikra kalba, religija, teritorija, tradicijos ir pan. (Lindholm 1993). Konstruktyvistai gi teigia, kad priklausymas tam tikrai etninei grupei yra pagrįstas subjektyviu individo pasirinkimu ir tokie etniškumo ženklai kaip kalba, religija, kilmė yra subjektyviai individų siejami su viena ar kita etnine grupe (Lindholm 1993, cituodama Hobsbawm 1991). Autoriai pabrėžia subjektyvaus pasirinkimo aspektą, t.y. pats individas pasirenka etninę priklausomybę (Lindholm 1993). Tačiau Lindholm pabrėžia, kad „vos tik etnis tapatumas tampa įtvirtintu, jis tampa absoliučiu, esminiu ir pirmąkartu pačiai etninei grupei“⁵ (Lindholm 1993: 12). Šis subjektyvaus priskyrimo etninei grupei aspektas yra svarbus kalbant apie baltarusių Lietuvoje etninį identitetą, kadangi, kaip matysime, subjektyvus pasirinkimas buvo esminis informantams konstruojant savo etninę tapatybę.

Suvokiant etniškumą, save priskiriant tam tikrai grupei esminis yra „mes“ ir „jie“ santykis bei kultūriniai ryšiai (Eriksen 1993). Thomas Hylland Eriksen pabrėžia stereotipų svarbą konstruojant etnines ribas ir sykiu dar syki primena, jog „etniškumas gali būti kintantis ir neapibrėžtas socialinio gyvenimo aspektas ir tam tikru laipsniu manipuliuojamas pačių veikėjų“ (Eriksen 1993: 31). Eriksen pabrėžia etninio identiteto situacinį aspektą ir teigia, kad

⁵ Straipsnyje pateiktos užsienio autorių citatos yra išverstos iš anglų kalbos autorės.

kai kurių individų (pvz., antrosios kartos imigrantų) etninio identiteto negalima įvardyti be abejonų, t.y. jų priklausomybė vienai ar kitai grupei gali būti kvestionuojama arba jie gali jaustis priklausantys kelioms grupėms ir tokiu būdu šie individai „sujaukia tikslią etninės klasifikacijos sistemą“ (Eriksen 1993: 62). Pasitelkę antropologo Victor Turner terminiją, T.H.Eriksen šiuos žmones apibūdina kaip nepriklausančius nė vienai grupei, esančius *tarp* (angl. *betwixt and between*) (Eriksen 1993: 62). T.H.Eriksen teigia, kad kaip mes interpretuosime šiuos atvejus, priklauso tik nuo mūsų perspektyvos. Pavyzdžiui, antrosios kartos imigrantai gali būti matomi kaip tam tikros „anomalijos“, nė vienoje grupėje nesijaučiantys „savais“, kita vertus, šie žmonės gali būti matomi kaip kultūriniai tarpininkai (Eriksen 1993: 65 su nuoroda į Paine 1971).

Vienas žinomiausių, jau klasika tapusių antropologinių teorinių darbų, skirtų etniškumo conceptualizavimui, yra norvegų mokslininko Fredrik Barth tekstas, publikuotas XX a. antroje pusėje. F.Barth teigimu, tyrinėjant grupės identitetą, pats svarbiausias dalykas yra etninė riba (angl. *ethnic boundary*), konstruojama tarp grupių, o ne kultūrinis turinys, t.y. ne kultūriniai tam tikros grupės bruožai (Barth 1970: 15). Etnines ribas F.Barth apibūdina kaip socialines (o ne teritorines) ribas (Barth 1970: 15). F.Barth teigimu, „jei kontaktodami su *kitais* grupės nariais išlaiko savo identitetą, tai rodo tam tikrus narystės kriterijus ir įtraukimo/priklausymo bei atskyrimo būdus“ (Barth 1970: 15). Interviu su Vilniuje gyvenančiais baltarusiais analizė parodė, jog konstruojamos ribos dažnai buvo kintančios, neapibrėžtos ir dažnai jos buvo paneigiamos pačių informantų.

Daugelis tyrinėtojų pabrėžia etninio identiteto kintamumą, neapibrėžtumą. Joane Nagel aptaria įvairius etniškumo, etninio identiteto konstravimo aspektus, teorines prieigas ir kalba apie besikeičiančius (angl. *shifting*), situacinius etniškumo bruožus (Nagel 1994: 153). Tačiau autorė teigia, jog kalbant apie etniškumą kaip apie asmeninį/individualų pasirinkimą, negalime pamiršti, kad pasirinkimui visada turi įtakos struktūra, t.y. mūsų pasirinkimai yra veikiami egzistuojančių galimybių rinktis (Nagel 1994: 156). Plėtodama F.Barth etninių ribų teoriją ir kalbėdama apie *kultūros* ir *etninių ribų* santykį, Nagel teigia, jog „ribos atsako į klausimą: kas mes esame? Kultūra suteikia etniškumo turinį ir reikšmę; ji įprasmina ir padaro etnines ribas autentiškomis pasitelkdama istoriją, ideologiją, simbolius, reikšmių sistemą“ (Nagel 1994: 162). J.Nagel teigimu, grupės konstruoja ne tik ribas tarp „savo“ ir „svetimo“, bet nuolat vyksta ir etninės kultūros konstravimas bei perkonstravimas, kai vieni elementai tampa ne tokie svarbūs, atsiranda naujų elementų ir pan. (Nagel 1994: 162). Sociologas Jimmy M.Sanders taip pat pabrėžia, jog etninis identitetas kinta atsižvelgiant į laikotarpį ir socialinį kontekstą (Sanders 2002: 328).

Gerd Bauman (2000) savo studijoje apie daugiaetninę bendruomenę viename iš Londono rajonų konceptualizuoja etniškumą tokiame kontekste. Jo teigimu, klaidinga yra susieti etninę grupę su apibrėžta kultūra, kadangi tai pačiai grupei/bendruomenei gali būti būdingos skirtingos kultūros. G. Bauman teigia, kad susiejant tam tikrą bendruomenę/etninę grupę su apibrėžta kultūra, tyrėjai labai lengvai gali supaprastinti kompleksią socialinę realybę tokias teiginiais kaip „kultūra = bendruomenė = etnis tapatumas = gamta = kultūra“ (Bauman 2000: 17). Tad G. Bauman teigimu, norėdami apibrėžti realiai vykstančius procesus, mes turime kalbėti apie „kultūros kūrimą“ (angl. *making culture*), o ne „kultūros turėjimą“ (angl. *having culture*) (Bauman 2000: 6). Ši „kultūros kūrimo“ kasdienybėje samprata yra labai svarbi analizuojant baltarusių etninio tapatumo elementus.

Thomas M. Wilson ir Hastings Donnan tyrinėja paribio/pasienio gyventojų tapatumus (angl. *border identities*). Tačiau ribas/sienas autoriai apibūdina ne tik kaip fiziškai egzistuojančias kliūtis, o kaip „kompleksiškus ir daugiaspekčius reiškinius, kurie yra įvairiai išreiškiami ir interpretuojami skirtingose erdvėse ir skirtingais laikais“ (Wilson ir Donnan 2000: 12). T. M. Wilson ir H. Donnan kalba apie skirtingas sienų/ribų interpretacijas, skirtingas joms priskiriamas reikšmes ir apie tokių sienų/ribų kvestionavimą (Wilson ir Donnan 2000: 21). Manoma, kad šios autorių išvalgos galėtų būti taikomos ne tik sienoms tarp valstybių, bet ir „riboms“ tarp etninių grupių, t. y. kaip matysime interviu su baltarusiais atveju, šioms riboms yra priskiriamos skirtingos reikšmės, jos dažnai yra kvestionuojamos. Kita vertus, Lietuvos baltarusiai gyvena pasienyje, šalia Baltarusijos. Ką jiems reiškia šios dvi šalys, t. y. Lietuva ir Baltarusija? Kuri iš jų yra įvardijama kaip tėvynė? Šie klausimai yra svarbūs analizuojant informantų etninę tapatybę. Panašius klausimus kelia paribio bendruomenės tyrinėjantys mokslininkai. Pavyzdžiui, Laura Assmuth tyrinėjo Estijos–Rusijos ir Latvijos–Rusijos pasienio bendruomenės ir po Sovietų Sąjungos subyrėjimo pakitusių politinių valstybės sienų kaitos įtaką kasdieniam pasienio gyventojų gyvenimui. L. Assmuth analizuoja tyrimo medžiagą diskutuodama, kaip paribio gyventojai supranta etniškumą, ar etniškumas yra svarbus jų kasdienybėje, kaip ir kada yra politizuojama kalba ir etnis tapatumas (Assmuth 2009; Assmuth n. d.).

Etniškumo mobilizavime, tautiniuose diskursuose labai dažnai ypatingą reikšmę įgija istorijos interpretacijos. E. H. Eriksen pabrėžia, jog skirtingai nei istorikams, socialinių mokslų atstovams ir antropologams svarbiausia yra ne informantų pateikiamų istorinių faktų, atsiminimų tikslumas, teisingumas, o veikiau tai, kaip istorija, istoriniai pasakojimai yra pasitelkiami konstruojant identitetą ar politikoje, siekiant tam tikrų tikslų (Eriksen 1993: 72). Elizabeth Tonkin teigimu, „mes formuojame savo ateitį pagal praeities patirtis – ar ką mes suvokiame kaip praeities patirtis – ir pristatydami, kokia buvo praeitis,

mes piešiame socialinį portretą, modelį, į kurį mes turime orientuotis, kažko siekdami ar atsisakydami“ (Tonkin 1995: 1). Tad, autorės teigimu, praeities reprezentacijos yra tiesiogiai susijusios su mūsų dabartimi bei ateitimi ir su visuomenės kūrimu (Tonkin 1995: 1-2). Aptariamasis tyrimas Lietuvoje parodė, jog Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija beveik visų informantų buvo pasitelkiama kalbant apie etninį ar regioninį identitetą.

Toliau straipsnyje bus pateikiama kokybinių interviu analizė siekiant atskleisti, kaip skirtingų kartų Vilniaus baltarusiai konstruoja savo etninį identitetą. Parengtos klausimų gairės apėmė klausimus apie kalbą, religiją, kilmę, regioninį identitetą, tapatinimasi su Lietuva ar kilmės šalimi. Kai kurie iš minėtų elementų informantams buvo svarbūs konstruojant etninį identitetą, kitų svarba buvo kvestionuojama.

Kalba: „tai tavo identitetas, tavo ženklas“

Kalba dažnai yra suvokiama kaip vienas iš svarbiausių etninio identiteto elementų. 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, 34 proc. Lietuvos baltarusių baltarusių kalbą įvardijo savo gimtąja kalba, 52 proc. gimtąja kalba nurodė rusų kalbą, 6 proc. – lenkų ir 4 proc. – lietuvių kalbą (Lietuvos statistikos departamentas 2002b: 74). Aptariamame kokybiniame tyrime dalyvavusiems informantams šios keturios kalbos irgi buvo svarbiausios, t.y. klausiami, kokia kalba bendrauja šeimoje, darbe, kuri kalba yra jų gimtoji, informantai dažniausiai įvardydavo vieną ar kelias iš minėtų kalbų – baltarusų, rusų, lenkų ir/ar lietuvių.

Baltarusių kalbos mokėjimas, bendravimas baltarusių kalba skirtingų kartų informantų buvo įvardijamas kaip svarbus kriterijus suvokiant/įvardijant save ar kitą kaip baltarusį(-ę). Vienas iš informantų, dvidešimt ketverių metų vaikinasis Grigorijus, teigė, kad būdamas aštuoniolikos metų nutarė savarankiškai išmokti baltarusių kalbą. Jam tai buvo svarbu suvokiant save kaip baltarusį ir tapatinantis su šia etnine grupe. Grigorijus yra baigęs techninės pakraipos aukštąją mokyklą Lietuvoje, laisvai kalba rusų, baltarusių ir lietuvių kalbomis. Interviu vyko lietuvių kalba:

K: Sakykit, kaip Jūs save apibūdintumėte etnine prasme? Kaip prisistatytumėte? Yra rusiškas žodis „etničeskoje proischoždenije“ (liet. etninė kilmė).

G: Na, baltarusiu, aišku, prisistatytčiau.

K: Baltarusiu. Ir kas tai yra būti baltarusiu? Kaip Jūs jaučiatės?

G: Na, ta prasme nesijaučiu... nieko čia nuostabaus. Tas pats, kaip būti ir lietuviu, ir rusu. Na, tu žinai, kad toks esi ir taip yra. Tai faktas.

<...>

K: O baltarusiškai mokat... baltarusių kalbą?

G: Jo.

K: Ir skaitot?

G: Ir skaitau, ir rašau.

K: O kaip čia įvyko, kaip Jūs išlaikėt tą kalbą, iš kur išmokot?

G: Aš visada domėjausi istorija ir buvau geriausias klasėj. Gal ir paralelinėj, bet pabijojau stoti į istoriją <...> Bet vis tiek mano hobis toksai buvo ir buvo asmens konfliktas, aš žinojau visą istoriją, kaip ir kas vyko. Aš visada laikiau save baltarusiu. Mokėjau lietuviškai, rusiškai, angliškai. O savo kaip ir gimtosios kalbos lyg nemokėjau. <...> Tai buvo man toks asmens konfliktas.

K: Kiek metų tada Jums buvo?

G: Aštuoniolika. <...>

K: Per metus pats išmokot?

G: Įvaldžiau tą kalbą be problemų <...>

K: O šeimoj Jūs baltarusiškai nekalbėdavot?

G: Na, kaip pasakyt. Yra toksai posakis, tai lyg tokia mišrainė – rusų ir baltarusių kalbos „trasianka” vadinamos. Pas senele, kai mes... tai va žodis rusiškai, žodis baltarusiškai. O ta kalba buvo pažįstama, ir tarmės atžvilgiu irgi pažįstama. Na, ir namuose gal labiau prie rusų kalbos, bet vis tiek žodis kas ketvirtas, kas penktas būdavo.

Baltarusių kalba Grigorijui yra labai svarbi suvokiant save baltarusiu. Baltarusių kalbos mokėjimą ir vartojimą kaip svarbų elementą, leidžiantį save įvardyti baltarusiu, nurodė ir kiti informantai. Alisa yra keturiasdešimtmetė moteris, gyvena Vilniuje. Jos tėvas – baltarusis, mama – rusė. Šeimos jau ne viena karta gyvena Vilniuje, yra artimai susijusi su baltarusių kultūra ir istorija. Alisa yra baltarusė ir tai ko gero buvo vienintelė informantė, kurios šeimoje pagrindinė bendravimo kalba – baltarusių. Interviu vyko lietuvių kalba:

K: Jeigu Jūsų paklausčiau, kokiai etninei grupei Jūs priklausote? Su kuo tapatinatės? Kaip atsakytumėte?

A: Aš esu baltarusė.

K: Baltarusė. Ir kaip Jūs jaučiatės būdama baltarusė? Kas tai yra būti baltarusė?

A: Na, aš žinau savo šeimos istoriją. Mes kasdien kalbame baltarusiškai namuose. Aš skaitau. Mano vaikas irgi skaito baltarusiškai... baltarusių knygas. Na, ... net nežinau, ką dar aš galėčiau...

Daugelis informantų gimė etniškai mišrioje šeimoje (pvz., vienas iš tėvų buvo Baltarusijos lenkas, kitas – baltarusis arba vienas – rusų tautybės, kitas –

baltarusis ir pan.). Todėl nenuostabu, kad informantai teigėdavo, jog kalba ne tikrąja baltarusių kalba, o vadinamąja *trasianka*, kurią apibūdindavo kaip tam tikrą šnekamąją kalbą, dialektą, kuriame persipynę rusiški ir baltarusiški žodžiai.

Dalis skirtingų kartų informantų savo gimtąją kalbą įvardydavo rusų kalbą. Borisas yra penkiasdešimt trejų metų vyras, gimęs ir augeęs Baltarusijoje ir į Lietuvą atvykęs 1990–1991 m. Boriso teigimu, jis bėgo į Lietuvą nuo Baltarusijos valdžios persekiojimo dėl jo politinių pažiūrų. Interviu vyko rusų kalba:

K: Sakykite, kokia yra Jūsų gimtoji kalba?

B: Gimtoji kalba iš principo visada buvo rusų. Todėl kad visą savo sąmoningą gyvenimą, kiek aš prisimenu, mes kalbėjome rusiškai. Tik vėliau, jau pertvarkos, perestrojkos metais visi suprato, atsivėrė akys, kad jie baltarusiai, kad yra savo, baltarusių kalba, gimtoji. Kadangi šia kalba nekalbėjo ilgą laiką, tad yra kompleksas pradėti kalbėti baltarusiškai <...>.

K: O Jūs kalbate baltarusiškai?

B: Taip. Aš kalbu...bet tai *trasianka*. Na, tai bendra baltarusių kalba, *trasianka*, kurioje susipynę rusiški ir baltarusiški žodžiai.

K: Trasianka.

Informantai pabrėždavo sovietmečiu patirtą rusifikaciją, sovietmečiu Baltarusijoje vykdytą kalbos politiką, kai rusų kalba dominavo viešojoje erdvėje. Borisas, vidutinio amžiaus informantas, teigė:

K: Kaip Jūs išmokote baltarusių kalbą? Juk Jūs kalbate baltarusiškai?

B: Taip. Taigi baltarusiškai aš šiek tiek mokėjau nuo mokyklos laikų, kadangi sovietiniais laikais ją dėstė. Šiek tiek mokėjau, tačiau tada mes jos aktyviai nevartojome, baltarusiškai praktiškai nebendravome, kadangi taip buvo nepriimta ir niekas nebendravo. Baltarusų kalba buvo vartojama tik inteligentų, rašytojų, gal dar mokslininkų tarpe. Buvo toks siauras sluoksnis. <...> Ir tik pertvarkos metais, kai atsivėrė akys, kada tauta suvokė save kaip tautą, suvokė, kokią galingą turi istoriją, turi savo kalbą, tada pradėjo po truputį pereiti, priprasti prie gimtosios kalbos.

K: Taip...

B: Dabar, be abejo, su baltarusiais reikia kalbėti baltarusiškai. Netgi tarp mūsų, kada susitinki, pageidautina kalbėti baltarusiškai. Todėl kad tai tavo identitetas, tavo ženklas.

Larisa Titarenko teigia, jog sovietmečiu Baltarusijoje buvo prestižiška kalbėti rusų kalba, daugelis žmonių nors ir gimė Baltarusijoje, nesimokė baltarusių kalbos (Titarenko 2007: 87). Kai kurių informantų teigimu, Lietuvoje posovietmečiu jų vaikai ir anūkai nebemoka baltarusių kalbos ir gimtąją kalbą įvardija lietuvių kalbą. Lena yra aštuoniasdešimt aštuonerių metų

baltarusė, gyvena Vilniuje. Ji į Lietuvą iš Baltarusijos atvyko sovietmečiu, ieškodama geresnių gyvenimo sąlygų. Čia įgijo aukštąjį išsilavinimą ir visą laiką gyvena Lietuvoje. Lena, su kuria interviu vyko rusų kalba, pasakojo:

K: Man įdomu, ar mokate baltarusių kalbą? Kalbate baltarusiškai?

L: Taip.

K: Galite kalbėti?

L: Taip.

K: O skaityti, rašyti baltarusiškai?

L: Galiu.

K: Vaikus išmokėte?

L: O vaikai nenori.

K: Nenori?

L: Jie lietuviškai.

K: Jie lietuviškai?

L: Jie lietuviškai. Mano proanūkė, ji mokosi universitete, tai jai jau rusiškai sunkiau nei lietuviškai. Ji turi tokį akcentą. <...> Ir jie jau nenori į baltarusų kalbą kreipti dėmesio. O aš taip pykstu, man skaudu.

Baltarusių kalba skirtingų kartų informantų buvo įvardijama kaip svarbus kriterijus, leidžiantis asmeniui tapatintis su baltarusiais. Kaip teigė informantas Borisas, „tai tavo identitetas, tavo ženklas“. Šis kriterijus buvo nurodytas skirtingų kartų informantų – tiek gimusių jau nepriklausomoje Lietuvoje, tiek sovietmečiu gimusios ir augusios kartos, tiek vyriausiosios kartos. Šis kriterijus buvo pabrėžiamas ir dalies jaunosios kartos informantų, kurie gimė jau nepriklausomoje Lietuvoje. Kai kuriais atvejais baltarusių kalbos mokėjimas tapo asmeniniu iššūkiu siekiant legitimuoti savo priklausomybę baltarusių etninei grupei. Kai kurių jaunosios kartos informantų susidomėjimą savo etninėmis šaknimis paskatino susipažinimas su Lietuvos baltarusių kultūrinių organizacijų lyderiais ar tam tikri politiniai įvykiai Baltarusijoje. Kita vertus, dalis informantų, nors ir įvardydami save baltarusiais ir didžiudamiesi savo etnine kilme, teigė, kad nemoka baltarusių kalbos ar moka ją prastai.

Religija: „aš pusiau katalikė, pusiau pravoslavė“

2001 m. surašymo duomenimis, 47 proc. Lietuvos baltarusių yra katalikai, 32 proc. – stačiatikiai, 0,5 proc. – sentikiai (Lietuvos statistikos departamentas 2002a: 204). 1998 m. baltarusiams buvo gražinta Šv. Baltramiejaus baž-

nyčia Užupyje, Vilniuje, ir mišios čia vyksta ir baltarusių kalba⁶. Tačiau informantai religijos praktikavimą siejo su asmeniniu pasirinkimu, o ne su etniškumu ar etnine tapatybe.

Keletas informantų pabrėžė, jog religija istoriškai buvo svarbi baltarusių etniam identitetui. Pavyzdžiui, dvidešimtmetis Grigorijus interviu metu teigė:

K: Norėjau paklausti dėl tikybos. Ar Jūs išpažįstat kokią religiją, ar lankotės bažnyčioje, ar cerkvėje?

G: Esu krikštytas, esu katalikas. Taip kaip ir visa ta vakarinė Baltarusijos dalis. Per pusę. Į rytus nuo Minsko visi ten stačiatikiai, labiau į vakarus – katalikų daugiau. Bet nepasakyčiau, kad bažnyčioje dažnai būnu. Per Velykas, per Kalėdas. <...> Toks ir katalikas (*juokiasi*).

K: O kaip Jūs manot, ar baltarusiškumui svarbus tikėjimas, religija?

G: Taip. Tas dalykas istoriškai yra svarbus. Gal dabar jau ne taip aktualu, bet anksčiau tai buvo tikrai aktualus klausimas, nes kas buvo katalikas, tą užrašinėdavo į lenkus, kas stačiatikis – tą į rusus. Labai rimtas faktas.

Kai kurie informantai, kurių šeimos yra etniškai mišrios, švenčia didžiąsias religines šventes du kartus – tiek pagal katalikų, tiek pagal stačiatikių religinį kalendorių. Tačiau tai nebuvo kaip nors siejama su etniniu identitetu. Marina yra keturiasdešimt penkerių metų baltarusė, įgijusi aukštąjį išsilavinimą, gyvena Vilniuje. Į Vilnių atvyko dar sovietmečiu, baigusi studijas Baltarusijoje. Marinos vyras – lenkas. Marina yra baltarusė, religine prasme save apibūdina kaip „pusiau katalikę, pusiau pravoslavę“. Interviu vyko rusų kalba:

K: O ar Jūs išpažįstate kokį nors tikėjimą?

M: Na, kadangi mano tėvas buvo pravoslavas, mane krikštijo cerkvėje. Bet dabar aš negaliu pasakyti. Mano sūnus yra katalikas. Bet aš savęs negaliu priskirti vienai [religijai]. Aš turbūt kažkaip per pusę. Taip susiklostė šeimoje. Aš pusiau katalikė, pusiau pravoslavė. Jei taip galima išsireikšti. Turbūt ne. Sakykim, kad ir tą, ir tą religiją vienodai palaikau. Tai man yra viena religija. Vienu žodžiu, sakant. <...>“

Interviu metu Marina teigė, jog ji pati krikštyta cerkvėje, tačiau jos vyras yra lenkas katalikas. Sūnus pakrikštytas katalikų bažnyčioje. Marina jaučiasi priklausanti abiem religinėm bendruomenėm ir tam tikra prasme kvestionuoja ribas tarp katalikybės ir pravoslavybės – jos žodžiais tariant, „tai man yra viena religija“. Tad nors interviu metu informantų buvo klausama apie religiją, religines praktikas ir religijos bei etniškumo sąsajas, daugumai informantų šie klausimai buvo arba neaktualūs, arba nesietini su šiuolaikine baltarusiškumo samprata. Kita vertus, G.Ioffe teigimu, nors iš

⁶ Tautinių bendrijų namai, <http://www.tbn.lt/?id=4&item=20> (žiūrėta 2011 08 05)

pirmo žvilgsnio religija ir tautinis identitetas Baltarusijoje atrodo nesusiję, tačiau tradicinis ribų brėžimas tarp katalikų ir ortodoksų vis dar yra svarbus (Ioffe 2003: 1242-1243).

Kilmė: „ir tokia makalynė iš tikrųjų išėjo su ta tautybe“

Informanto kilmė – t.y. tėvo ar mamos etninė/tautinė priklausomybė, šalis, kurioje informantas gimė – buvo svarbi nusakant savo etninę priklausomybę. Dažno informanto šeima buvo etniškai mišri, šeimos istorija buvo paženklinta XX a. karų ir politinių pokyčių. Olga yra dvidešimt dvejų metų studentė, interviu vyko lietuvių kalba:

K: O, pavyzdžiui, Jūs patį, kaip...jeigu reikėtų prisistatyti, kas Jūs esate... rusiškas žodis „этническое происхождение“ (liet. etninė kilmė), ką sakytumėt?

O: Aš sakyčiau baltarusė. Dažniausiai, kai manęs klausia, aš... labai sudėtingas klausimas ir man. Aš gimiau Lietuvoje ir mano motina gimusi Lietuvoje. O mano tėvas yra Baltarusijos lenkas ir visi, visi jo giminės yra iš dabartinės Baltarusijos kilę. Kažkada Lenkija, dabar Baltarusija. Mano tėvas lankė baltarusių mokyklą. Mano mama yra baltarusė, gryna baltarusė, bet gimusi jau Lietuvoje. Nes karo metu močiutė čia buvo atvežta ir taip pateko į Lietuvą iš Baltarusijos. Vokiečiai juos vežė į Vokietiją dirbti ir čia buvo susprogdintas traukinys, ir čia močiutė su savo motina <...> pasiliko. Ir tokia makalynė iš tikrųjų išėjo su ta tautybe. Tai aš lyg pusė baltarusės, pusė lenkės, gimusi Lietuvoje. Kalbu... Mano gimtoji kalba būtų rusų, nes tėvai šeimoj tarpusavyje kalbėjo rusiškai. Bet kažkodėl labiausiai dabar save jaučiu baltarusė.

Olgos tėvas – Baltarusijos lenkas, mama – baltarusė. Olga gimė Lietuvoje, ji yra baltarusė. Gimtoji kalba, pasak Olgos, rusų, nors ji moka ir baltarusių, ir lenkų kalbas. Olga pasirenka baltarusiškąją tapatybę. Olga atsimena laikotarpį ir įvykius, privertusius ją susimąstyti apie savo etninę kilmę, pasijusti baltarusė:

K: Kas Jums yra buvimas baltarusė? Ką Jums tai reiškia?

O: Aš manau, kad tas prasidėjo gal kokioje vienuoliktoje–dvyliktoje klasėje, kai aš pradėjau apie tai galvoti. Nes iki to man buvo nesvarbu, kas aš. Greičiausiai. O vienuoliktoje–dvyliktoje klasėje net nežinau kodėl. Gal mano draugai. Turėjau tuo metu susiradusi daug draugų iš Europos humanitarinio universiteto, kuriame baltarusiai studijuoja Vilniuje. Su jais pradėjau bendrauti. Jie kalbėjo su manim baltarusiškai ir aš kažkaip supratau, kad aš moku šitą kalbą. Kur aš ją išmokau, nežinojau. Bet tiesiog mano visi seneliai kalbėjo baltarusiškai. Buvo labai keista. Labai keistai kalba mano seneliai. Paskui pradėjau suprasti: ne, čia nekeista. Čia tiesiog baltarusių kalba (*juokiasi*).

K: *Hm...*

O: Pradėjau kažkaip pati su jais taip bendrauti. Matyt, dėl to gal pradėjau domėtis Baltarusija. Tada vyko visi 2006-ųjų metų rinkimai Baltarusijoje. Ir ten tas bandymas perversmą įvykdyti...

Borisas yra penkiasdešimt trejų metų baltarusis, atvykęs į Lietuvą 1990–1991 m. Jis geriausiai kalba rusiškai, todėl interviu vyko rusų kalba. Boriso teigimu, jis yra baltarusis, kadangi jis gimė Baltarusijoje ir jo mama baltarusė:

K: *Aš norėčiau Jūsų paklausti: kokia Jūsų etninė kilmė? Kaip Jūs save pristatytumėte?*

B: Na, aišku, aš gimiau Baltarusijoje ir mano mama baltarusė, tad, žinoma, aš ir laikau save baltarusiu.

K: *Baltarusiu?*

B: Žinoma, aš save laikau baltarusiu, kadangi visas į tą pusę (rus. - *по momу чмо весь тыда*). Na, ne visai aiški tėvo kilmė.

Lietuvos baltarusiai yra etninė grupė/mažuma Lietuvoje, tačiau ši mažuma gyvena valstybėje, esančioje greta jų kilmės šalies – Baltarusijos. Kaip atskleidžia interviu, dauguma informantų palaiko artimus ryšius su giminėm ir draugais Baltarusijoje, reguliariai joje lankosi. Kita vertus, kai kurie informantai pabėgo iš Baltarusijos į Lietuvą bijodami dabartinio Baltarusijos režimo persekiojimo, tad jie negali vykti į Baltarusiją, nes gali būti suimti. Daugeliui informantų yra svarbūs politiniai procesai, vykstantys šiandieninėje Baltarusijoje. Kaip jie įvardija Lietuvą ir Baltarusiją, t.y. kuri iš šių šalių jiems yra tėvynė ir kodėl? Dauguma informantų tėvyne įvardijo tą šalį, kurioje buvo gimę ir augę. Tad Baltarusijoje gimę ir sovietmečiu ar posovietmečiu į Lietuvą atvykę informantai dažniausiai įvardydavo Baltarusiją kaip savo tėvynę, o Lietuvoje gimę tėvyne įvardydavo Lietuvą.

Olga yra dvidešimt dvejų metų amžiaus studentė, jai svarbi Baltarusija, ji domisi politiniais įvykiais Baltarusijoje, seka ten vykstančius visuomeninius procesus. Tačiau jos tėvynė yra Lietuva, nes ji čia gimė:

K: *O, pavyzdžiui, jeigu Jūsų paklaustu, kur Jūsų tėvynė?*

O: Lietuvoj. Aš čia gimusi. Aišku.

K: *O Jūsų tėveliams, ką atsakytumėt? Kaip Jums atrodo?*

O: Mamai tai būtų Lietuva, o tėvui tai būtų (*pauzė*) Baltarusija.

Marinai, vidurinės kartos informantei, kuri gimė ir užaugo Baltarusijoje ir susiklosčius aplinkybėms sovietmečiu atvyko gyventi į Lietuvą, tėvynė yra Baltarusija. Tačiau Lietuva irgi yra svarbi, kadangi čia gyvena jau daugelį metų. Marina sako, kad supranta lietuvių kalbą, tačiau kalbėti jai lengviau rusiškai, todėl interviu vyko rusų kalba:

K: Aš norėčiau Jūsų paklausti, kur Jūsų tėvynė? Kokią šalį Jūs pavadintumėte tėvynė?

M: Turbūt Baltarusiją.

K: Baltarusiją. O kodėl?

M: Na, todėl, kad gimiau, todėl, kad ten užaugau. Įgijau išsilavinimą. Todėl, kad tai baltarusių kalba, kuria aš išmokau galvoti. Tai visų pirma. Na, tarkime, kad visi patys pirmieji atsiminimai yra iš ten (*juokiasi*). Pirmieji įspūdžiai, na, viskas...

K: Ir ką Jūs galvojate...

M: Ir aišku, svarbu, kad ten mano patys artimiausi giminaičiai. Tu jauti su jais kitą ryšį <...>

K: Na, o jei Baltarusija tėvynė, kas tada Lietuva?

M: Na, Lietuva tam tikra prasme taip pat tėvynė. Todėl kad čia jau didelė dalis sąmoningo gyvenimo praleista.

Marina neturi nei Baltarusijos, nei Lietuvos pilietybės, ji turi leidimą gyventi Lietuvoje. Informantės teigimu, ją šis statusas šiuo metu tenkina. Kai kurie informantai įvardijo abi šalis kaip jiems svarbias, tik kiek skirtingom prasmėm. Grigorijus yra dvidešimt ketverių metų amžiaus vilnietis baltarusis su aukštuoju išsilavinimu. Grigorijus skiria tėvynę ir gimtinę:

K: Sakykite, jeigu Jūsų paklaustu, kur yra Jūsų tėvynė? Kokią šalį Jūs įvardytumėt kaip tėvynę?

G: Na, tai va čia toks įdomus klausimas. Turbūt diferencijuočiau tada tėvynę ir gimtinę.

K: Hm...

G: Tėvynė pagal kilmę, aišku, Baltarusija. Tėvynė tokia, o gimtinė – tai Lietuva, nes aš čia gimiau, čia gyvenu. Man čia viskas patinka.

K: O koks Jūsų santykis, požiūris į Baltarusiją?

G: Kokia prasme, nesupratau.

K: Kas Jums yra ta šalis, ką ji Jums reiškia?

G: Na, daug ką reiškia. Dažnai ten būnu ir man patinka, aš ten nesijaučiu nesavu. Man kaip Lietuva, taip ir Baltarusija. Artimiausių tokių šalių ir mylimiausių turbūt nebus niekada gyvenime.

Tad kilmės šalis ir/ar etninės šaknys buvo informantų įvardijami kaip svarbūs kriterijai konstruojant savo etninę tapatybę. Kita vertus, kaip bus teigiama kitame poskyryje, dažnai informantai pasitelkdavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos interpretacijas ir teigdavo besitapatinančius su istoriškai egzistavusiais Lietuvą ir Baltarusiją jungiančiais regionais.

Istorija ir regionas

Interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti ir regioninį informantų tapatumą. Tuo tikslu, be interviu klausimų, buvo naudojamas Europos žemėlapis ir informantų prašoma apibrėžti tris jiems svarbiausius regionus (pradedant nuo svarbiausio) bei pakomentuoti savo pasirinkimą. Tyrimas atskleidė Vilniaus miesto ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinio periodo svarbą konstruojant informantų etninį tapatumą.

Dauguma kalbintų informantų Vilnių siejo su baltarusių tauta, kultūra, istorija, t.y. Vilnius kaip vieta buvo siejamas su baltarusiškumu. Kita vertus, visi kalbinti informantai yra vilniečiai, galbūt todėl Vilnius jiems yra toks svarbus. Vilnius buvo įvardijamas kaip daugiatautis miestas, kuriame informantai jaučiasi komfortabiliai. Keletas informantų (vyriausios ir vidurinės kartos) teigė, kad Lietuvoje savas yra Vilnius ir Rytų Lietuva, o Kaunas ir visi kiti miestai vakarų link yra „svetimi“. Septyniasdešimt dvejų metų amžiaus baltarusis daugelį metų dirbo pedagoginį darbą, pagrindinė jo bendravimo kalba yra rusų, tad interviu vyko rusų kalba:

K: Kaip Jūs save apibūdintumėte – baltarusis iš Baltarusijos ar Lietuvos?

I: Ne, iš Baltarusijos.

K: Iš Baltarusijos?

I: Jūs žinote, aš nieko nenoriu įžeisti, man viskas svetima.

K: Kur?

I: Žinote, aš buvau Kaune, Klaipėdoje. Kai aš ten patenku, noriu į Vilnių. Čia viskas mano, čia viskas.

Borisas yra penkiasdešimt trejų metų baltarusis, kuris, Lietuvai tapus nepriklausoma, pabėgo čia nuo Baltarusijos režimo persekiojimo. Borisas dar sykį patvirtina Vilniaus kultūrinę ir politinę svarbą baltarusių kultūrai bei Vilniaus svarbą baltarusių etniniam tapatumui. Borisas kalbėjo:

„Lietuva kaip ir antroji tėvynė. Ne visa Lietuva turima galvoje. Vis tik baltarusiams visų svarbiausia yra Vilnius. Kaip anksčiau vadinosi „Vilna“. Baltarusiai Vilna laiko savo šventove. Tai yra Vilnius, jis šiek tiek skiriasi nuo kitų Lietuvos miestų. Ir jis šimtą kartų laikomas labiau baltarusišku nei Minskas. Juk jei remsimės istorija, tai čia, Vilniuje, Vilna, buvo leidžiami šimtas keturiasdešimt trys baltarusiški laikraščiai, ir dar iki karo. Galima įsivaizduoti, kaip čia virė gyvenimas. Vilna yra neatskiriama baltarusių kultūros, gyvenimo dalis. Taigi gyvenant Vilniuje galima laikyti jį savo tėvynės dalimi. Štai koks reikalas. Jei nuvyksti į Kauną, jau tu svetimoje vietoje. Jau tu emigrantas.“

Buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija buvo svarbi konstruojant daugelio informantų etninį-regioninį tapatumą. Olga yra jaunosios

kartos informantė, dvidešimt dvejų metų studentė. Olga, paprašyta pažymėti svarbiausius jai regionus, kaip svarbiausią ir pirmąjį pažymėjo buvusią Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir kalbėjo:

K: Na, jeigu Jums reikėtų... pradėdant nuo mažesnio regiono, su kuriuo tapatinatės pirma, ką apibrėžtumėt?

O: Jeigu su mažesniu, tai manau va taip.

K : Kokia prasme?

O: Tai buvusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

K: Tai apibrėžkit. Drąsiai. Vadinasi, čia pats pirmasis mažiausias Jums tas regionas yra svarbus... Ir ką Jums reiškia? Čia įeina Lietuva, Kaliningradas, Lenkija, Baltarusija, Ukraina...

O: Na, čia Kaliningradas, taip.

K: Pakomentuokit.

O: Čia kažkada buvo ne Kaliningradas. <...> Aš manau, kad čia šitas regionas. Jis yra bendras savo istoriniu palikimu, jis yra... kultūra čia yra panaši ir man šis regionas yra... man šios valstybės dėl to, kad visos buvo Abiejų Tautų Respublikoj ir... nuo tų laikų, tai jos man yra artimos.

K: Bet tai buvo taip seniai...

O: Buvo seniai, bet aš nemanau, kad kažkas, kažkas nuo to... Aš manau, kad visos tos tradicijos ... jos visada formuojasi seniai, ta prasme... Aš manau, kad vis tiek čia viskas, čia viskas yra.. kultūra, istorija... čia viskas yra artima. <...> Na, gal, gal... nežinau... štai taip. Čia rytinė Ukraina, labiau į Rusiją orientuota. O būtent va šita, vakarinė, labai čia viskas artima.

Olga kaip svarbiausią jai regioną apibrėžia Lietuvą, Baltarusiją, Lenkiją, Kaliningrado sritį, Ukrainą ir teigia, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinis palikimas yra palikęs pėdsakų tų šalių ir jų tautų kultūroje, kas leidžia suvokti šį regioną kaip vientisą ir įvardyti jį „savu“.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos interpretacijos buvo svarbios daugumai informantų konstruojant baltarusiškumą, t.y. būtent tų laikų istorijoje yra ieškoma pasididžiavimo savo baltarusiškąja kilme. Sykiu baltarusiai ir lietuviai matomi kaip „viena/bendra tauta“. Boris, vidurinės kartos informanto, teigimu:

„Mes šiek tiek ginčijamės su lietuviais. Bet mes turime pripažinti, jog Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valstybinė kalba buvo baltarusių kalba. Ir archyvai, kaip nepažiūrėsi, nes jau paskui Žečpospolitoje po truputį buvo pereita prie lenkų kalbos, bet lenkai visą gyvenimą buvo baltarusių nedraugai. Nuolatos. Jau šiais laikais susitaikėme. O šiaip kiek beskaitai istoriją, vis karai. O su lietuviais niekada, kadangi tai buvo bendra tauta (*rus. совместный народ*). Ir lietuvių kunigaikščius baltarusiai kviesdavosi.“

Pasitelkiant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos interpretacijas yra teigiama Vakarų Baltarusijos ir Rytų Lietuvos (Vilniaus ir jo krašto) kultūrinė vienovė. Vilnius yra matomas kaip istoriškai egzistavusio vientiso Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos regiono centras. Grigorijus yra dvidešimt ketverių metų amžiaus informantas, gimęs Lietuvoje:

K: Jeigu aš Jūsų paprašyčiau pažymėti teritoriją, su kuria Jūs tapatinatės <...> Ką Jūs apibrėžtumėt? Ir pakomentuokit, jeigu galit. Kas čia yra? (Informantui rodoma Europos žemėlapis kopija – Aut. past.)

G: Čia yra lyg Vakarų Baltarusija, iš kur esu kilęs. Ta prasme, iš kur mano tėvai, seneliai, protėviai, ir Vilniaus kraštas, kuriame aš gyvenu, gyveno ir giminės ten, ir proseneliai. Niekados tos sienos nebuvo, tai ta vakarinė Baltarusijos dalis visada lyg ir buvo Vilniaus gubernijoje. <...> Man atrodo, kad istoriškai žiūrint tai ten neturėtų būti tos sienos (*juokiasi*) niekada.

K: O tai čia vis vien yra dvi šalys. Tai kaip vienu žodžiu pasakyti, kas tai yra... vis tiek gabalas yra vienos dabartinės šalies, gabalas kitos...

G: Aš turbūt pasakyčiau, kad istoriškai tai yra Vilniaus kraštas.

K: Vilniaus kraštas. Sakykit, o jeigu paprašyčiau Jūsų didesnę teritoriją apibrėžti?

G: Na, tai visą Lietuvą apibrėžčiau ir visą Baltarusiją.

K: Kodėl? Pakomentuokit.

G: Na, nes visi mano proseneliai gyveno toje teritorijoje arba Baltarusijoje, arba Lietuvoje. Nebuvo tokios diferenciacijos niekad. Buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Abiejų Tautų Respublikų sudėtyje.

Nikolajus yra aštuoniolikos metų amžiaus jaunuolis. Jo mama – baltarusė, tėvas – lenkas. Nikolajus interviu metu irgi kalba apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpį bei jo palikimą ir teigia, jog ateityje Lietuva ir Baltarusija vėl taps viena valstybe, kaip kad buvo istoriniais laikais:

N: Kažkada Lietuva ir Baltarusija buvo viena šalis. Aš manau, kad iš principo tai įmanoma po kokių dešimties, dvidešimt, trisdešimt metų.

K: Jūs turite galvoje, kada taip buvo...

N: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Taip. Galbūt taip vėl bus kažkada, bet ne dabar. Po dešimties, dvidešimt, trisdešimt metų. <...> Aš manau, kad taip bus vis tiek.

K: Kodėl Jūs taip manote?

N: Žmonės juk iš principo tokie patys, tik kalba skirtingomis kalbomis. Gamta ta pati, šalys tokios pačios. Tik žmonės ir politika skirtingi.

Kokybinis tyrimas atskleidė Vilniaus ir Vilniaus krašto svarbą konstruojant baltarusių identitetą. Beveik kiekviename interviu informantai kalbėdavo apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus ir istorinį palikimą, kuris, jų nuomone, jaučiamas ir šiandien. Būtent Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, kai kurių informantų teigimu, iki šiol leidžia matyti baltarusius ir lietuvius kaip vieną tautą ar kultūriškai labai artimas tautas. Antropologė Daphne Berdahl, tyrinėjusi Rytų ir Vakarų Vokietijos pasienyje buvusio miestelio gyventojų kasdienybę, teigia, kad net ir sugriuvus fiziškai egzistavusioms sienoms, liko „siena mūsų galvose“, t.y. mes konstruojame tam tikras socialines, kultūrinės sienas, ribas (Berdahl. 1999: 167). Priešingai, kalbintų Vilniaus baltarusių atveju kultūrinis istorinis palikimas leidžia jiems „nematyti“ sienų tarp valstybių arba interpretuoti jas kaip ne tokias reikšmingas.

Vilniaus svarba baltarusiams ir kitoms etninėms grupėms buvo ne kartą pastebėta mokslininkų (žr. pvz., Bumblauskas 2000). Istorikė Rasa Čepaitienė teigia, jog „Vilnių „savu“ laikė ir tebelaiiko ir daugelis kitų tautų – lenkai, žydai, baltarusiai, rusai ir t.t., o tai atskirais istoriniais laikotarpiais labai komplikudavo vienareikšmio jo „perskaitymo“ ir „pasisavinimo“ pastangas“ (Čepaitienė 2008: 93). Istorikė taip pat pastebi, jog A.Lukašenkos režimo kritikai Baltarusijoje eksploatuoja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos laikų ir Vilniaus idėjas ir, pasak autorės, šios paveldo interpretacijos „turi tikėtinų konfliktų su lietuviais potencialą“ (Čepaitienė 2008: 96). Sociologė Irena Šutinienė pabrėžia istorinių naratyvų svarbą kuriant tautinę tapatybę ir analizuoja, kaip paprasti žmonės Lietuvoje vartoja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio interpretacijas konstruojant tautinį identitetą (Šutinienė 2008). I.Šutinienė labiausiai domina lietuvių ir lenkų etninės grupės Lietuvoje. Autorė teigia, jog „Lietuvos tautinės grupės LDK paveldą interpretuoja skirtingai, bet šis paveldas gana svarbus šių grupių, ypač lietuvių ir lenkų, socialinei integracijai“ (Šutinienė 2008: 119).

Situacinis ir neapibrėžtas etniškumas

Ieškant informantų, keletą kartų man teko susidurti su atvejais, kai asmuo kitų žmonių buvo apibūdinamas kaip „tikras baltarusis“, su kuriuo man būtinai reikėtų susitikti. Tačiau susisiekus potencialus informantas sakydavo, kad „pats nežino, kas yra, kaip save apibūdinti etnine prasme“, nes, pavyzdžiui, „tėvas Baltarusijos lenkas, mama – baltarusė, vienas iš prosenelių – rusas, tad kas esu aš – sunku pasakyti“. Šiame skyrelyje bus kiek išsamiau paanalizuoti du atvejai, dviejų informantų istorijos, parodantys etninio identiteto neapčiuopiamumą, ambivalentiškumą.

Nikolajus yra aštuoniolikmetis vaikinys, gyvenantis Vilniuje. Ieškant jaunosios kartos informantų baltarusių, net keletas jo aplinkos žmonių minėjo man Nikolajų kaip potencialų informantą, kuris „tikrai yra baltarusis“. Tačiau pačiam Nikolajui jo etninė priklausomybė nebuvo tokia aiški. Interviu vyko rusų kalba:

N: Aš susimąščiau. Pagal tautybę (*rus. по национальности*) aš lenkas. Gyvenu Lietuvoje, tad esu lietuvis. O traukia Baltarusija – aš baltarusis. Taigi į klausimą, kas aš esu, man netgi sunku atsakyti, kadangi kai esu Baltarusijoje, man draugai baltarusiai sako, kad „koks tu lenkas ar lietuvis, tu mūsų žmogus“. Lietuvoje bendrauju su draugais lietuviais – „tu mūsų. Tu lietuvis. <...> O pase mano tautybė – lenkas.

K: *Lenkas?*

N: Taip. Kas iš šių trijų – nežinau.

K: *Kokiose situacijose Jūs jaučiatės baltarusiu? Jūs sakote, kad Jūs lietuvis, lenkas, baltarusis.*

N: Galbūt, aš dar kartą sakau, aš esu bendraujantis žmogus, tai yra man nesunku užmegzti ryšį su žmogumi iš kitos šalies. Ir galbūt dėl bendravimo, dėl elgesio man žmonės sako, kad aš lyg ir savas.

K: *Kaip Jūs žmonėms save pristatote, kas Jūs – baltarusis, lietuvis ar lenkas, ar tai nesvarbu?*

N: Tai nesvarbu, aš manau, kad žmogus, bendraujantis, protingas, apsiskaitęs, kompanijoje niekada neužduos klausimo „Kas tu?“ Na, jei šis klausimas nuskambės ir aš, tarkim, atsakysiu, kad aš lenkas... tai aš nemanau, kad tai kažkaip turėtų įtakos bendravimui. Tai žmogus, žmogus.

K: *O kodėl Jūsų pase nurodyta, kad Jūs lenkas? Jūs sakėte, kad Jūsų tėvai baltarusiai.*

N: Taip, mano tėvai iš Baltarusijos. Mama baltarusė, o tėvas pagal tautybę lenkas.

Dauguma informantų buvo iš etniškai mišrių šeimų. Nikolajus gimė ir augo Lietuvoje, jo tėvai atvyko į Lietuvą sovietmečio pabaigoje. Mama – baltarusė, tėtis – Baltarusijos lenkas. Jaunuolis diskutuoja savo etninį tapatumą, kalba apie jo daugiaaspektiškumą, t.y. jis jaučiasi ir lenku, ir lietuviu, ir baltarusiu. Nikolajus taip pat pabrėžia etniškumo priklausymą nuo situacijos – Baltarusijoje jis laikomas „savu“. Lietuvoje lietuviai draugai jį vadina lietuviu. Tai nėra joks išskirtinis atvejis ir kalbėdami apie tokį etniškumą autoriai vartoja tokias sąvokas kaip „situacinis etniškumas“, kai „mes“ kategorija, jos ribos priklauso nuo situacijos/konteksto ir kai etniškumas, etnis identitetas, atsižvelgiant į situaciją, gali būti įvardijamas kaip nesvarbus (Eriksen 1993: 30-31). Kartu šiuo atveju svarbiu tampa individualaus pasirinkimo kriterijus.

Julija yra dvidešimt trejų metų Vilniaus aukštosios mokyklos studentė. Jos gyvenimo istorija atspindi politinių pokyčių įtaką žmonių gyvenimams, etninio/tautinio identiteto tam tikrą neapibrėžtumą. Julijos tėvai baltarusiai. Ji gimė Lietuvoje 1987 m., tačiau prasidėjus politiniams pokyčiams, Sovietų Sąjungos griuvimui, kai Julijai buvo tik keleri metai, ji su mama ir broliu sugrįžo į mamos gimtinę, t.y. mažą miestelį Baltarusijoje. Tėtis liko Lietuvoje ir palaikė glaudžius ryšius su šeima. Kadangi Julija buvo gimusi Lietuvoje, ji gavo Lietuvos pilietybę. Vidurinį išsilavinimą Julija įgijo Baltarusijoje. Kaip ji teigė, mažame Baltarusijos miestelyje niekam nerūpėjo jos pilietybė. Tačiau baigus vidurinę mokyklą, kai atėjo metas stoti į aukštąją mokyklą, pilietybės klausimas tapo labai svarbus. Kaip paaiškėjo, įgyti nemokamą aukštąjį išsilavinimą Julijai, kitos šalies pilietei, buvo neįmanoma. Julija nutarė stoti į aukštąją mokyklą Lietuvoje ir su mama bei broliu grįžo pas tėvą į Vilnių. Julija puikiai moka baltarusių ir rusų kalbas. Paklausta apie etninį/tautinį identitetą Julija interviu metu sakė:

K: Kas Jūs esate etnine, tautine prasme? Kokiai etninei grupei Jūs save priskiriate?

J: Aš priklausu tokiai jaunų žmonių grupei, kuriems visas pasaulis vienodas ir aš galiu gyventi bet kokioje visuomenėje ir rasti savo vietą. Aš taip sakyčiau. Bet vis tik dvasioje aš likau baltaruse. Baltarusiška įtaka išliko. Žmonėms, kurie gyvena Sovietų Sąjungoje ir kurie turi tą auklėjimą, jiems labai sunku susieti save su kažkuo vienu konkrečiu... <...> Na, aš sakyčiau, esu slavė. Kitaip savęs priskirti aš negaliu. Ir slavai čia visi. Ir visos tautybės. Pagal tautybę aš aišku, baltarusė. Nors mano protėviai yra rusai, netgi viena dalis lenkai. Bet kadangi jie visą gyvenimą gyveno Baltarusijoje, tad vis tik baltarusiška ir tas baltarusiškumas mane traukia. Ne tai kad man tai labai patinka, ir lietuvių kultūra labai įdomi. Ir, beje, labai panaši į baltarusių kultūrą. Ir netgi tokia paslaptingesnė. Vat tie baltai ir visa jūsų istorija buvo netgi dar įdomesnė nei baltarusių, kuri man žinoma nuo vaikystės. Ji man įdomesnė gal dėl to, kad aš su ja susipažinau neseniai... su kultūra. Turbūt priklauso nuo to, kokią prasmę suteiki tam klausimui. Etninis... Kokiai etninei grupei aš priklausu... Na, mes slavai.

Julija jaučiasi baltaruse, tačiau sykiu pristato save kaip slavę ar kaip pasaulio pilietę. Ne kartą interviu metu ji kalbėjo apie save kaip apie žmogų, kuris galėtų lengvai adaptuotis bet kokioje naujoje kultūrinėje aplinkoje, kitoje šalyje. Atrodytų, kad šis atvejis patvirtina Arjun Appadurai (1996) ir kitų autorių teorijas apie etniškumo ir patriotizmo nuvertėjimą, tapimą nesvarbiais dėl globalizacijos procesų. Kita vertus, savęs suvokimas „pasaulio piliečiu“ nenuneigia etninio identiteto svarbos ir tai atsiskleidžia interviu su Julija.

Išvados: konstruojamas ir pasirenkamas etninis identitetas

Socialinių mokslų teorijos pabrėžia etniškumo, etninio identiteto kintamumą, neapibrėžtumą (Eriksen 1993; Nagel 1994; Čiubrinskas, Kuznecovienė 2008; Čiubrinskas 2008 ir kt.). Autoriai pabrėžia, kad etninis identitetas yra pasirenkamas, tačiau pasirinkimas yra ribojamas egzistuojančių galimybių (Nagel 1994). Analizuojami interviu su Vilniuje gyvenančiais baltarusiais atskleidžia subjektyvaus pasirinkimo svarbą konstruojant etninį identitetą. Pasirenkama ne tik su kuria etnine grupe identifikuojamasi (pvz., lenkai, rusai, baltarusiai), tačiau ir kokie elementai yra svarbūs konstruojant etninį identitetą (pvz., kalba, kilmė ar religija) (apie etniškumo konstravimą žr., pvz., Nagel 1994). Daugeliu analizuotų atveju etninis identitetas yra „atrandamas“, t.y. ne vienas informantas kalbėjo apie „lūžio momentą“, kai „atrado“, suprato, jog jis/ji yra baltarusis(-ė).

Interviu metu buvo klausama apie tam tikrų etniškumo dėmenų (kalba, religija, kilmė, istorijos interpretacijos) svarbą informantams, suvokiantiems save baltarusiais. Kalba buvo svarbi visiems informantams, tačiau ne visi mokėjo ir vartojo baltarusių kalbą. Dalis informantų savo gimtąją kalbą įvardijo rusų kalbą ir tai buvo ta kalba, kuria dažniausiai buvo bendraujama informanto(-ės) šeimoje ar su draugais. Religija informantų iš esmės nebuvo siejama su etnine tapatybe. Kilmė, t.y. tėvų etninė/tautinė priklausomybė ir tėvynė (šalis, kurioje informantas(-ė) gimė) yra svarbūs kriterijai priskiriant save tam tikrai etninei grupei, tačiau šie kriterijai taipogi yra lankstūs ir diskutuojami, ypač turint galvoje tai, kad dauguma informantų buvo gimę etniškai mišrioje šeimoje.

Vilnius atsiskleidė kaip labai svarbi vieta konstruojant baltarusiškąjį identitetą. Vilnius skirtingų kartų informantų apibūdinamas kaip glaudžiai susijęs su baltarusių kultūra, su baltarusių politiniu ir kultūrinu gyvenimu. Daugumoje interviu buvo vienaip ar kitaip interpretuojama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija ir pabrėžiama baltarusių etnoso svarba, jų indėlis į šios valstybės raidą. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija buvo pasitelkiama didžiuojantis savo baltarusiškąją kilmę.

Kaip mes turėtume interpretuoti šio kokybinio tyrimo rezultatus? Galbūt informantai, užaugę mišrioje šeimoje, ilgą laiką gyvena Lietuvoje ir palaipsniui etninė tapatybė jiems tampa ne tokia svarbi? Tačiau keletas jaunosios kartos informantų, priešingai, sąmoningai išmoko baltarusių kalbą ir jau brandžiame amžiuje atrado savo baltarusišką šaknis. Galbūt, kaip teigia kai kurie autoriai (Appadurai 1996), dėl globalizacijos etniškumas ir patriotizmas ilgainiui išnyks iš mūsų gyvenimo ir taps nebesvarbūs? Tačiau informantams buvo svarbi jų etninė kilmė, jie pabrėždavo savo etniškumą. Dauguma ap-

klaustų skirtingų kartų informantų didžiavosi baltarusiškumu ir jų baltarusiškas identitetas buvo nekvestionuotinas.

Manychiau, kad interpretuojant baltarusiškąjį identitetą, verta sugrįžti prie Gerd Bauman atliktos daugiakultūrinės bendruomenės Londone studijos (Bauman 2000). G. Bauman teigimu, norėdami suprasti realiai vykstančius procesus, mes turime kalbėti apie „kultūros kūrimą“ (angl. *making culture*), o ne „kultūros turėjimą“ (angl. *having culture*) (Bauman 2000:6). Tad Vilniaus baltarusių atveju mes turime kalbėti apie skirtingus baltarusiškumo konstruktus, kai skirtingi informantai pabrėždavo skirtingus etninio identiteto elementus, pasakojo apie skirtingus etniškumo „atradimo“ kelius. Nagrinėjama atvejais svarbiais tampa asmeninis pasirinkimas ir subjektyvus etniškumo, etninio identiteto konstravimas.

Baltarusijos baltarusių tautinis identitetas yra tyrinėtas Lietuvos ir užsienio autorių. G. Ioffe (2003), J. Pranevičiūtė (2007), L. Titarenko (2007) šiandieninėje Baltarusijoje skiria du opozicinius tautinio identiteto projektus-konstruktus, kurių vienas atstovauja oficialiajai pozicijai, o kitas – daliai inteligentijos, Baltarusijos liaudies frontui. Vilniaus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio interpretacijų svarba konstruojant baltarusiškąjį identitetą buvo akivaizdi daugumoje interviu, atliktų su Vilniaus baltarusiais. Šiais aspektais „vilnietiško“ baltarusiškojo identiteto „modelis“ panašus į Baltarusijos inteligentų tarpe gyvuojantį baltarusiškojo identiteto projektą (Ioffe 2003; Pranevičiūtė 2007; Titarenko 2007). Manychiau, kad tolesniems etniniams procesams Lietuvoje bus labai svarbūs politiniai ir socialiniai procesai, vykstantys pačioje Baltarusijoje. Socialiniai pokyčiai Baltarusijoje gali sėkmingai pasitarnauti baltarusių Lietuvoje mobilizacijai, savivokai. Negalima pamiršti ir to, kad Lietuvoje sėkmingai veikia ne viena baltarusių nevyriausybinė organizacija, jungianti baltarusius bendrai kultūrinei ar socialinei veiklai ir puoselėjanti etniškumą.

LITERATŪRA

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minnesota, London: University of Minnesota Press.
- Assmuth, L. (2009). Identities and Identity Politics on the Baltic Border: an Estonian School in Russia. *Identity Politics: Histories, Regions and Borderlands. ACTA Historica Universitatis Klaipedensis XIX. Studia Anthropologica III*. P. 165-180.
- Assmuth, L. (n.d.). *Ethnic, National and Local Identities at Russia's Baltic Borders*, internetinė prieiga: <http://www.research.utep.edu/LinkClick.aspx?link=008.pdf&tabid=24748&mid=80672> (žiūrėta 2011 09 05)
- Barth, F. (1970). Introduction, in: Barth, F. (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen & Unwin. P. 9-38.

- Baumann, G. (2000 [1996]). *Contesting culture: Discourses of Identity in multi-ethnic London*. Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berdahl, D. (1999). *Where the World Ended: Re-unification and Identity in the German Borderland*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, London.
- Beresnevičiūtė, V. (2005). Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Dimensions of Social Integration of Ethnic Groups in the Contemporary Society of Lithuania // *Etniškumo studijos 2005. Ethnicity studies 2005*. Vilnius: Eugrimas.
- Bumblauskas, A. (2000). Senasis Vilnius tautų istorinės sąmonės perspektyvose, In: *Lietuvos istorijos studijos*. Nr. 8. P. 20-39.
- Čepaitienė, R. (2008). Daugiakultūrių miestų paveldas: interpretacijos problemos ir galimybės, In: *Lietuvos istorijos studijos*. Nr.21. P. 86-101.
- Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.) (2008). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Čiubrinskas, V. (2008). Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos, In: Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.) (2008) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. P. 7-10.
- Eriksen, T.H. (1993). *Ethnicity & Nationalism: Anthropological Perspectives*. Pluto Press.
- Ioffe, G. (2003). Understanding Belarus: Belarusian Identity, In: *Europe-Asia Studies*, Vol. 55, No. 8. P. 1241-1272.
- Leončikas, T. (2007). Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas, *Etniškumo studijos/Ethnicity Studies*. 2007/1.
- Lietuvos statistikos departamentas (2002a). *Gyventojai pagal lytį, amžių, tautybę ir tikybą. Surašymas 2001/Population by Sex, Age, Ethnicity and Religion. Population Census 2001*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- Lietuvos statistikos departamentas (2002b). *Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbų mokėjimą/Population by Education, Mother Tongue and Command of other Languages*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- Lindholm, H. (1993). Introduction: A Conceptual Discussion. In: Lindholm, H. (ed.) *Ethnicity and Nationalism: Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s*. Nordnes 1993. P. 1-35.
- Nagel, J. (1994). Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture, In: *Social Problems, Special Issue on Immigration, Race, and Ethnicity in America*, Vol. 41, No. 1. P. 152-176.
- Potašenko, G. (2009). *Lietuvos baltarusių kultūros paveldas*, prieiga: <http://www.kpd.lt/epd2009/index.php/lt/kitoks-pveldas/baltarusiu-paveldas>, (žiūrėta 2010 03 15)
- Pranevičiūtė, J. (2007). Belarus Identity: Ideals or Trades-Off?, In: *Lithuanian Political Science Yearbook*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, Lithuanian Political Science Association. P.175-210.
- Sanders, M.J. (2002). Ethnic Boundaries and Identity in Plural Societies, In: *Annual Review of Sociology*, Vol. 28. P. 327-357.
- Šutinienė, I. (2008). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo reikšmės populiariosiose tautinio naratyvo interpretacijose, In: *Lietuvos istorijos studijos*. Nr. 21. P. 102-120.
- Titarenko, L. (2007). Post-soviet national identity: Belarusian approaches and paradoxes, In: *Filosofija. Sociologija*. T.18, Nr.4. P. 79-90.
- Tonkin, E. (1995). *Narrating Our Past: The Social Construction of Oral History*. Cambridge University Press.

Wilson, M.T., Hastings, D. (2000). Nation, State and Identity at International Borders, In: Wilson, T.W. and Hastings, D. (eds.) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge University Press. P. 1-30.

Носевич Вячеслав (2009). Наследие Великого Княжества Литовского в исторической памяти современных белорусов, Bumblauskas A., Potašenko G. (sud.) *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. P. 302-320.

In Search of Ethnic Identity: the Case of Belarussians in Vilnius

Kristina Šliavaitė

INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, VILNIUS

S U M M A R Y : The author analyses 11 in-depth biographical interviews that were conducted in Vilnius with informants of Belarussian origin in 2010 in the frame of a collaborative international research project “ENRI-East. European, National and Regional Identities: Nations between the States along the New Eastern Borders of the European Union”. The majority of informants were born into ethnically mixed families, in a number of cases informants were speaking of an important moment in their lives when they “realized that they were Belarussians”, that is they “discovered their ethnic identity”. The author discusses how informants of different generations construct their ethnic identity, how the “boundaries” between “us” and “them” are constructed and maintained (Barth 1970). The data reveals that language and ethnic origin were important elements in Belarussian identity construction, however, at the same time, they were negotiated and subjectively chosen. Vilnius as a place and interpretations of the history of the Grand Duchy Lithuania were important themes running through interviews. It is argued that the empirical case supports theoretical perspectives that perceive ethnicity as a social and cultural construct and that ethnic identity is situational and ambiguous.

K e y w o r d s : ETHNICITY, IDENTITY, HISTORY, BELARUSSIANS.